

HACI BEKTAŞ VELİ'NİN MAKÂLÂT'INDA SEMBOLİK DİL SYMBOLIC LANGUAGE IN HACI BEKTAŞ VELİ'S MAKÂLÂT

Doç. Dr. Recep TEK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bölümü

receptek@nevsehir.edu.tr

ORCID No: 0000- 0002-5169-6293

ÖZET

ABSTRACT

İnsanoğlu, iletişimi kolaylaştırmak, duygu ve düşüncelerini daha iyi anlatabilmek ve anlaşılabilirlik, bir gerçeği gözler önüne sermek amacıyla çeşitli yollara başvurmuş ve bu çerçevede de sembollerden yararlanmış. Duygu ve düşüncelerin ifadesinde dilin yetersiz kaldığı durumlar, bireylerin algılama seviyelerindeki farklılıklar, âlim ve ilimle halk arasında bir köprü kurma amacı sembollerin ortaya çıkmasına vesile olan önemli amillerdendir. Sembollerin karşımıza çıktığı en önemli alanlardan biri dindir. En eski medeniyetlerden beri insanlar din konusunda semboller kullanmışlar ve bütün dinler sembollerden aktif bir şekilde yararlanmış. Bütün dinler, tüm inanç sistemleri, muhataplarına hitap ederken anlaşılması zor, derin anlamlar içeren hususları kolay bir şekilde aktarabilmek, bunların anlaşılabilirliğini sağlama için sembollerden faydalanmıştır. İslamiyet'te sembolik dilin ise Kur'an-ı Kerim ile başladığı söylenebilir. Kur'an'ın pek çok sure ve ayetinde sembollerden yararlanılmış, ayetlerde geçen Allah ile ilgili anlatımlar, bizzat Allah'tan ve Allah'ın sıfatlarından bahsederken sembolizme dayanmıştır. Hacı Bektaş Veli, Köprülü'nün, "bir buhran ve intikal asrı" olarak nitelediği XIII. yüzyılın üç önemli şahsiyetinden biridir. O, Anadolu'nun dinî-tasavvufî hayatının şekillenmesinde ve bu coğrafyanın Türkleşmesinde mühim bir rol üstlenmiştir. Duygu ve düşüncelerinin en iyi biçimde anlaşılmasının sağlayacak olan Makâlât'ta Hacı Bektaş Veli, dört kapı ve kırk makamı açıklamıştır. Bu bağlamda kapılar ve bu kapıların her birinde yer alan on makamın neler olduğu birer birer anlatılmıştır. Bunun yanı sıra eserinde, insanlara birtakım konularda öğütler verilmiş, yapılması gereken işler belirtilmiştir. Makalede Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ta kullandığı semboller tespit edilmeye çalışılmıştır. O, eserinde, İslamiyet'in kural ve kaidelerini, riayet edilmesi gereken hususları, Müslüman'ın sahip olması gereken vasıfları, yapması gereken fiilleri, Allah'a ulaşma yolunda izlenmesi gereken yolları aktarmış ve bunu yaparken de zaman zaman sembollerden yararlanmış. Hacı Bektaş Veli, Makâlât'ta, hem Dinî-Tasavvufî edebiyatta hem de Alevî-Bektaşî edebiyat geleneğinde karşımıza çıkan kavramların yanı sıra birtakım kavramları da sembolleştirmiş ve kendine özgü bir sembolik dil oluşturmuştur.

Mankind has resorted to various ways in order to facilitate communication, to better express and understand his feelings and thoughts, to reveal a reality, and in this context, he has benefited from symbols. Situations where language is insufficient in the expression of emotions and thoughts, differences in the perception levels of individuals, and the aim of building a bridge between scholars and science and the public are important factors that cause the emergence of symbols. One of the most important areas where symbols appear is religion. Since the earliest civilizations, people have used symbols on religion and all religions have actively benefited from symbols. All religions, all belief systems, while addressing their interlocutors, have benefited from symbols in order to easily convey matters that are difficult to understand and contain deep meanings, and to ensure that these are understood and assimilated. It can be said that the symbolic language in Islam started with the Qur'an. Symbols were used in many suras and verses of the Qur'an, and the expressions about Allah in the verses were based on symbolism when talking about Allah Himself and His attributes. Hacı Bektaş Veli is one of the three important figures of the 13th century which Köprülü describes as "a century of depression and transition". He played an important role in shaping the religious-mystical life of Anatolia and in the Turkification of this geography. Hacı Bektaş Veli explained the four gates and forty maqams in Makâlât, which will provide the best understanding of his feelings and thoughts. In this context, the four gates and the ten maqams in each of these gates are explained one by one. In addition to this, in the work, people were given advice on a number of issues, and the things that needed to be done were specified. In the article, the symbols used by Hacı Bektaş Veli in Makâlât were tried to be determined. In his work, he conveyed the rules and principles of Islam, the issues to be followed, the qualities that a Muslim should have, the actions that a Muslim should do, the ways to reach Allah, and he used symbols from time to time while doing this. In Makâlât, Hacı Bektaş Veli symbolized a number of concepts as well as the concepts that appear in both Religious-Sufi literature and Alevi-Bektashi literature tradition and created a unique symbolic language.

Geliş Tarihi:

07.07.2021

Kabul Tarihi:

25.07.2021

Yayın Tarihi:

22.12.2021

Anahtar Kelimeler

Sembol
Din
İslamiyet
Hacı Bektaş Veli
Makâlât

Keywords

Symbol
Religion
Islam
Hacı Bektaş Veli
Makâlât

<https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.964790>

Tek, R. (2021). Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ında Sembolik Dil. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt:11 Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı, 104-117.

GİRİŞ

İnsanoğlu, iletişimi kolaylaştırmak, duygu ve düşüncelerini daha iyi anlatabilmek ve anlaşılabilirlik, bir gerçeği gözler önüne sermek amacıyla çeşitli yollara başvurmuş ve bu çerçevede de sembollerden yararlanmış. Sanattan, edebiyata; dinlerden ideolojilere, psikolojiden felsefeye kadar geniş bir alanda karşımıza çıkan ve Latince “symbolus”, İngilizce “symbol”, Fransızca “symbole” Arapçada “remz” ve Türkçede “simge” karşılığında kullanılan sembol kelimesi kaynaklarda, “Duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret” (TDK Türkçe Sözlük, 2005: 1727), “Duyu organlarıyla idraki imkânsız herhangi bir şeyi (tabii bir münasebet yoluyla) hatıra getiren veya belirten her türlü müşahhas şey yahut işaret” (Kardaş, 1980, 417), “Müphemiyet içinde, görülmeyen bir realiteyi yansıtan bir simge ya da maddi bir nesne” (Kılıç, 1995: 56), “Bir düşünce, fikir ya da nesnenin yerini tutan, bir kavramı veya düşünceyi belirten gözle görülür ve anlamı bilinir işaret” (Cevizci, 2005: 1479), “Bir kültür ortamında belli bir duygu, eylem veya tutumu gösteren bir unsur, bir deyim, bir sistem, bir nesne veya bir fert” (Ataşun, 1997: 370), “Anlatılamaz ve görünmez bir gösterilene gönderen ve bundan dolayı da anımsayamadığı bu denklığı somut olarak tecessüm etmek zorunda olan ve bunu da uygunsuzluğu tükenmez bir biçimde düzelter ve tamamlayan ikonografik, ritüel, mitik yinelemeler oyunu aracılığıyla yapan işaret” (Durand, 1998: 13), “Duyularla algılanamayan yüce gerçekliklerin yerine geçen somut bir şey” (Uluç, 2005: 36), “Zihinle kutsal arasında aracılık yaparak görülmeyen bir realiteyi somut, elle tutulur derecede açık olmayan bir algılayış ile anlamamıza yardımcı olan bir tasvir, işaret yollu bir anlatım, gizemli olanı keşfetmeye yönelen bir iletişim ögesi” (Turan, 2006: 4) şeklinde farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Charles Morcie ise sembolü, “duygularımızı uyandıran, bizi içinde bulunduğumuz zaman ve mekânın dışına götüren muhayyile mahsulü bir yaratış, ruhumuzu nesillerle birleştiren” şey (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1990: 510) olarak ifade etmiştir.¹ Sembollere dayalı anlatım biçimine de bu bağlamda “sembolizm” denilmiş (Cevizci, 2005: 1479) ve sembolizm, simgelerle yüklü bir dilin kapalı imalarıyla bazı kişisel izlenimlerin, ruh hallerinin, sezgilerin, karmaşık düşüncelerin ve bilhassa soyutla somut arasındaki bağlantının daha kolay anlatılmasına kapı aralamıştır (Durmuş, 2007: 558).

Bu tanımlara bakıldığında tanımlarda, “gözle görülebilir hâle getirme”, “müşahhaslaştırma”, “işaret etme”, “hatırlatma”, “belirgin, anlaşılır ve algılanabilir kılma”, “görünmez ve anlatılamaz bir gösterilene gönderme” kavramlarının ön plana çıktığı görülmekte ve bu bağlamda da sembolün temelinin somutlaştırıp anlaşılabilir ve algılanabilir hâle getirmeye dayandığı söylenebilir.

Hayreddin Kızıl, sembol ile ilgili tanımlar incelendiğinde bu tanımlarda, “sembolün tanıma veya tanınma için bir şeye işaret etmesi” ve “işaret ettiği konu üzerinde genel bir mutabakat olması” diye ifade edilebilecek iki hususun ön plana çıktığını belirterek sembolü, “zihne görülmeyen bir şeyi, bir düşünceyi ve dini bir anlamı ifade etmek, onu görünür kılmak için benzerlik veya çağrışım yoluyla kullanılan obje veya temsil” olarak ifade eder (Kızıl, 2018: 330-331).

Duygu ve düşüncelerin ifadesinde dilin yetersiz kaldığı durumlar, toplumu oluşturan bireylerin farklı algılama seviyelerine sahip olmaları dolayısıyla ortak bir dil oluşturma gayesi ve âlim ve ilimle halk arasında bir köprü kurma amacı sembollerin ortaya çıkmasına vesile olan önemli amillerdendir.²

Mensching’e göre bütün sembollerde iki unsur vardır. Bunlardan ilki, sembolleştirilen şey, diğeri ise bu şeyin temsil ettiği manevi gerçektir. Bu iki şeyin işbirliği neticesinde hâsıl olan sembol, yaşamın her alanına ait olabilir. O, bütün sembollerinin bir realitesinin olduğunu belirterek sembolü temsil ettiği hakikatle karıştırmamak gerektiğini zira böyle bir durumda sembolün kendi mahiyetini kaybettiği gibi asli hakikatin de gizleneceğini belirtir (Schimmel, 1954: 68).

¹ Tanımlamalar için ayrıca bkz. Tokat, 2004: 9-13.

² Bu konuda ayrıca bkz. Aras, 2011: 5-6.

Allwohn, sembolün kutsal bir gerçeği somut bir biçimde temsilden uzak kaldığını ve sembolle sembolün ifade ettiği gerçek arasında akıl ile anlaşılabilen mantık dışı bir münasebet bulunduğunu belirtir. Ona göre gerçek sembol, görülen bir biçimde görülmeyen bir gerçeğe işaret ederek, insan ruhunun derinliklerine kadar tesirler bırakıp birçok duygu ve düşünceleri uyandıracak kadar güçlüdür (Schimmel, 1954: 70).

Kaynaklardan hareketle sembolün dikkat çeken diğer belli başlı özellikleri şöyle sıralanabilir³: 1. Sembol, somut bir nesneye ya da ruhi bir unsura eklenen hissedilir bir tasavvurdur (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 3495). 2. Gerçekliğin kapalı yönlerini açar (Atasağun, 1997: 380). 3. Gizli bir anlamı ortaya çıkararak bir tasvir, bir bilinmez tecellisidir (Durand, 1998: 10). 4. İsteğe bağlı olarak meydana getirilemez (Atasağun, 1997: 103; Aras, 2011: 15; Koç, 2012: 93). 5. Her şey sembol olabilir ama hiçbir şey kendi başına sembol değildir. Bir sembol, bir bireyin ya da bir topluluğun ortaya koyduğu bir şeydir (Schimmel, 1954: 68). 6. Sembol, şekil, sembol ve modellerin yorumu vasıtasıyla, bilinçsiz hareketlerin kavranmasını mümkün kılan bir realitedir (Eliade, 2003: 103). 7. Kendisinin dışında ve kendisini aşan bir hakikati temsil eder ve onun yerine geçer (Demirel 2012: 917; Tokat, 2004: 17, 39). 8. Sembol, objektif gerçekliğin saf bir tezahürü değildir (Eliade, 2003: 103). 9. Algılanabilir (Demirel 2012: 917). 10. Sembol, mecazlar, analogiler, kıssalar ve sembolik kelimeler barındırır (Tokat, 2004: 135). 11. Sembol önce bir düaliteye sonra da birleşmeye işaret etmektedir. Buna göre sembol, sadece görülebilir olanla açığa çıkabilen, görülemez bir realiteyi keşfetmeye yönelen somut bir gerçekliktir (Tokat, 2004: 11). 12. Bireysel ve kolektif bilinçaltından doğanlar ve işlevlerini ancak varlığımızın bilinçaltı boyutu tarafından kabul edildiklerinde yerine getirilebilirler (Tillich, 2000: 767). 13. Sembollerin hem yapıcı, birleştirici ve bütünleştirici hem de yıkıcı ve bölücü gücü vardır (Tokat, 2004: 20).

Sembol tanımları gibi sembol çeşitlerinin de farklılık ve çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bevan, sembolleri, temsil ettikleri şeye tekabül bakımından “şeffaf semboller” yani “arkalarında ne olduğu görülebilir semboller” ve “şeffaf olmayan semboller” yani “arkalarında ne olduğu görülemeyen semboller” (Schimmel, 1954: 73) diye ikiye ayırmıştır.

Walter Marshall Urban ise sembolleri, “Dıştan Gelen (Arızı-Geçici) veya İhtiyari (Keyfi) Semboller”, “İçten, Yarattığından Gelen veya Tanımlayıcı Semboller”, “Anlayış (bir şeyin iç yüzünü kavrama) Sembolleri” (Atasağun, 1997: 373) şeklinde üç başlıkta tasnif etmiştir.

M. Watt da sembolleri, “Kalıp semboller”, “Geleneksel semboller” ve “Temel semboller” şeklinde üç başlıkta sınıflandırmıştır (Watt, 2016: 51-57).

G. Mensching ise sembolleri “Lisan Sembolü”, “Faaliyet-Merasim Sembolleri”, “Tabiat Sembolleri” ve “Sanat Sembolleri” (Schimmel, 1954: 68) diye dört başlıkta sınıflandırır.

Erich Fromm, “Acaba sembolün kendisi ile sembolize ettiği şey arasında ne gibi bir ilişki vardır?” sorusuna cevap verebilmek için sembollerin “Geleneksel semboller”, “Rastlantısal semboller” ve “Evrensel semboller” şeklinde üç çeşidinin olduğunu belirtir (Fromm, 1992: 25).

Maşallah Turan ise sembolizmin hem dilsel öğelerde hem nesnelere hem de fenomenlerde görülebildiğini belirterek sembolizmi, “Varlık sembolizmi”, “Ritüel sembolizmi” ve “İfade sembolizmi” (Turan, 2006: 7-14) şeklinde üç başlıkta kategorize etmiştir. Bunların dışında yine semboller, “Zihinsel semboller” ve “Temsili semboller” (Tokat, 2004: 12, 24-25, 152), “Biçimsel semboller”, “Renklerle ilgili semboller”, “Sayısal semboller”, “Canlı sembolleri”, “Doğadaki cansız

³ Ayrıca bkz. Atasağun, 1997: 370-381; Tokat, 2004: 17-22; Aras, 2011: 13-16.

nesnelerin sembolleri”, “Kişi ve karakterlerle ilgili semboller”, “Olaylarla ilgili semboller” (Çağlar, 2008: 14) biçiminde de sınıflandırılmıştır.

Karmaşık gösterge türleri olan (Aras, 2011: 21) ve çok farklı alanlarda karşımıza çıkıp kullanıldığı bu alanlara göre farklı anlamlar ihtiva eden semboller, çeşitli fonksiyonlara sahiptir. Bu çerçevede, bireylerin dünyaya açılması ve bazı gerçekleri yakalamasına vesile olma, sahip oldukları hususi güçle insanları sembolün ifade ettiği tasavvuru gerçekleştirmeğe yöneltme, kişinin eski ve tasavvur edilen sembole muhalif olan âdetlerini değiştirme, şekil verme, hayal edilen bir dünyayı gerçekleştirebilir kılma, insanın hakikatleri yakalamasına yardımcı olma, kişiler arasında ortak bir dil oluşturma, zihinde canlandırılan düşüncelerin daha anlaşılır hâle getirilmesini sağlama, birden çok kimsenin paylaştığı bir toplum haritası tesis etme, toplumun kültürel kodlarını oluşturma ve toplumun kültürel yapısının varlığını devam ettirmesini sağlama, kişinin tecrübelerini ifade etmesine vesile olma, bir irtibat kurma, aracı olma (Atasağun, 1996: 11-13; Perşembe, 1998: 91-93; Aras, 2011: 16-21; Kızıl, 2018: 330) sembollerin üstlendiği önemli fonksiyonlar olarak ifade edilebilir.

1. Din ve Sembolizm

Sembollerin karşımıza çıktığı en önemli alanlardan biri dindir. En eski medeniyetlerden beri insanlar din konusunda semboller kullanmışlar ve bütün dinler sembollerden aktif bir şekilde yararlanmışlardır (Hamidullah, 1995: 299; Kızıl, 2018: 328). Sadık Kılıç, sembolün bütün dinlerde bulunmasını, onları içi boş, yetersiz bir görünümle yığının olmaktan kurtardığını ve insanın bütünüyle tatmin edici ve onun arayışlarına cevap verici olabilmesi için gerekli bir şart olduğunu belirtmektedir (Kılıç, 1995: 58-59). Şerif Mardin, bu bağlamda dini, “bir semboller kümesi” olarak ifade eder (Mardin, 2012: 63).

Semboller, birçok anlamı aynı anda yansıtmaması, çağrışım ve duygu değeri noktasında diğer gösterge türlerine göre daha yoğun olması, gösterdiği gerçekliği sınırlamaması ve çağrıştırdığı gerçekliklerin genellikle duygusal alan ya da metafizik alana ait soyut gerçeklikler olması gibi özelliklere sahip olduğundan, din diline daha yatkın bir anlatım tarzı olarak görünmektedir (Abul, 2017: 157-158).

Din dili, rasyonel olmadığı için değil; bir tecrübenin ifadesi olduğu için semboliktir. Eşyanın hakikatine ancak dini tecrübeyle ulaşılabilir ve bu tecrübenin başladığı yerde de kelimelerin gücü tükenir. Pragmatik bir usul takip eden din dilinin amacı bir tecrübeyi ifade etmek ya da iletmektir⁴ (Tokat, 2009: 78).

Turan Koç, Farabi’nin üzerinde durduğu anahtar bir kavram olan “tahayyül gücü” ile Tillich’in sembol teorisinde bahsettiği “kollektif bilinçaltı”nın dini sembollerin kaynağı olduğunu ifade eder (Koç, 2012: 115-134).

Allah’ın görünmezliği ihtiyar etmesi ve dini gerçeklerin büyük bölümünün soyut değerler niteliğinde olması, onların ifadesinde ve anlatımında dinlere ve inançlara göre farklılıklar gösteren sembollerden yararlanma zarureti doğurmuştur (Durmuş, 2007: 557). Bu çerçevede dinlerin mensuplarına anlamlar aktarması, dinin ilkelerini, kurallarını öğretmesi semboller vasıtasıyla daha hızlı ve pratik olmuştur. Soyut manalar, somut bir vasıtayla örneklendirilmediğinde bireyin zihninde boş ve köksüz olarak kalmıştır. Zira insan zekâsına saf manayı anlayabilecek güç ne kadar verilmiş olursa olsun yine de kavrayabilmek için bu saf/soyut mananın semboller halinde gösterilmesi gerekmektedir (Şahinler, 1995: 11).

Tanrı’nın mahiyeti ve ona karşı yapılan ayin ve ibadetlerin esrarengizliğini doğrudan, kuru ve yalın bir dille ifade etmek imkânsızdır. Bu nedenle Tanrı’ya karşı olan tevaccüh, tavır ve tapınmalar nasıl

⁴ Din dili ile ilgili teoriler için bkz. Tokat, 2004: 28-32.

sembolik bir dil arz ediyorsa; yaratıcı hakkında insanlara yönelik olarak kullanılan dil de aynı şekilde sembolik olmak durumundadır⁵ (Koç, 2012: 88).

Seviyeleri bakımından “aşkın” ve “içkin”; türleri bakımından da “birincil” ve “ikincil” (Tokat, 2004: 144) olarak sınıflandırılan dini sembollerin özellikleri şu şekilde ifade edilebilir: 1. Dini semboller başka sembollerle değiştirmek mümkün değildir. 2. Dini semboller bilimsel eleştirilerle ortadan kaldırılamaz. 3. Dini semboller basit bir haberleşme vasıtası değildir. 4. Dini yaşantıyı çağırır. 5. Doğrudan tecrübe alanında açıklık olmayan gerçeklikleri veya dünyanın yapısını açıklamayı hedefler. 6. Doğrudan tecrübe bazındaki münasebetleri apaçık olmayan çok anlamlı şeyleri aynı zamanda ifade etme kabiliyetine sahiptir. 7. İnsana dünyayı bütüncül bir birlik içinde keşfetmeye imkânı verir. 8. Paradoks durumları ifade etme kabiliyetine sahiptir. 9. Gerçeğin bir yapısını veya varoluşun bir boyutunu meydana çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda da insanî varoluşa da bir anlam verir (Eliade, 1992: 115-120; Atasağun, 1996: 21-22; Atasağun, 1997: 387; Tillich, 2000: 770; Yavuz, 2006: 41; Uluç, 2005: 37; Aras, 2011: 9-10; Koç, 2012: 93-94; Büyükünâl, 2014: 3). Tokat ise dini sembollerin, “Temsil etme”, “Somutluk”, “Gösterilene iştirak etme”, “Canlılık”, “Yapıcı ve yıkıcı güc”e sahip olma ve “Bilgi verici olma” (Tokat, 2004: 152-177) şeklinde sıraladığı altı özelliğe sahip olduğunu belirtir.

2. İslamiyet ve Sembolizm

Bütün dinler gibi İslamiyet’te de sembollere geniş bir biçimde yer verilmiştir. İslâmiyet’te sembol kullanımının en somut örneği ise Kur’an-ı Kerim’dir. Kur’an’ın pek çok sure ve ayetinde sembollerden yararlanılmış, ayetlerde geçen Allah ile ilgili anlatımlar, bizzat Allah’tan ve Allah’ın sıfatlarından bahsederken sembolizme dayanmıştır (Yakıt, 2002: 19). Böylece derin anlamlar içeren ifadeler, sahneler, tablolar hâline getirilerek insanların düşünce dünyalarına yaklaştırılmış ve anlaşılması sağlanmıştır. Bu bağlamda da her insan, hakikati kendi seviyesine, yeteneğine ve bakış açısına hitap edecek şekilde değerlendirmiştir⁶ (Şahinler, 1995: 11).

İslamiyet içerisinde önemli bir yere sahip olan ve “Kul ile Allah arasında ihsân olayının gerçekleşmesi veya kulun ihsân vasfının kazanmasının yollarını gösteren ilim” (Cebecioğlu, 2004: 629-630) olarak tarif edilen tasavvufta da semboller geniş bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Tasavvufî düşünceye göre bilgi, zâhir ve bâtın diye ikiye ayrılmaktadır. Bâtının yani kapalı, örtülü olanın açık hâle getirilmesi, zâhir anlama dönüştürülmesi ya da soyutun somutla açıklanması gereksinimi sembollerin kullanımını da beraberinde getirmiştir. Tasavvuf felsefesinin anlatımında ve aktarımında kullanılacak her kelime, sözcük anlamından sıyrılarak tasavvufun temel düşünce ve kabulleri doğrultusunda yeniden anlamlandırılarak sembolleştirilmiştir (Akarpınar, 2004: 5-6). Yaşadıkları derunî tecrübeyi anlatmada zorluklar yaşayan sufiler, ilahî sırların kendi aralarında anlaşılmasını kolaylaştırmak, bunları tasavvuf ehli olmayan kimselerden gizlemek, salıklara yol göstermek amacıyla sırları bir şekilde açıklamak, yüksek hakikatleri anlama noktasında kabiliyeti olmayan kimselerin akıl ve idrak sürçmesi yaşamaması için bunları örtülü bir şekilde dile getirmek, mutasavvıfların tasavvuf yolunda elde ettikleri özel bilgileri bu tür anlayışa karşı olanlardan gizlemek, dilin imkânlarının sınırlı oluşu nedeniyle anlatılmak istenen şeyi daha etkili bir anlatımla muhatabına aktarmak, farklı kültür ve anlayışa sahip insanlara tek bir ortak dile hitap edebilmek ve bu çerçevede kalıcı bir üslup oluşturmak için sembollerle bezeli bir dil geliştirmişlerdir⁷ (Ceyhan, 2007: 559; Büyükünâl, 2014: 16-17, 23; Abul, 2017: 157-160).

3. Hacı Bektaş Veli ve Makâlât

Hacı Bektaş Veli, Köprülü’nün, “bir buhran ve intikal asrı” (Köprülü, 2009: 263) olarak nitelediği XIII. yüzyılın üç önemli şahsiyetinden biridir. Anadolu’nun dinî-tasavvufî hayatının şekillenmesinde ve bu coğrafyanın Türkleşmesinde mühim bir rol üstlenen Hacı Bektaş Veli, kendisinden sonra teşekkül eden

⁵ Dinin ve bu çerçevede din dilinin neden sembolik olduğu konusunda ayrıca bkz. Atasağun, 1997: 384-385; Tokat, 2009: 86-88; Aydeniz, 2011: 76; Büyükünâl, 2014: 1-24; Tokat, 2018: 223.

⁶ Kur’an-ı Kerim’de yer alan örnekler ve bunlara dayanılarak yapılan benzetmeleri ele alarak yapılan çalışma için bkz. Şahinler, 1995.

⁷ Ayrıca bkz. Akarpınar, 2004: 6.

ve büyük halk kitlelerini nüfuzu altına alan Bektaşilik tarikatının da kurucusu olarak kabul edilmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin "Anadolu'daki heterodoks Müslümanlığın merkez şahsiyeti" olduğunu ifade eden A. Yaşar Ocak, Anadolu'da yaşamış hiçbir sufinin onun kadar güçlü bir kutsallaştırmanın konusu olmadığını belirtir (Ocak, 1996: 455).

Elvan Çelebi'nin Menakübü'l-kudsiyye, Ahmed Eflaki'nin Menakübü'l-'arifin, Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, Lamii Çelebi'nin Nefehat Tercümesi, Âşıkpaşazade'nin Tevarih-i Al-i Osman, Taşkôprüzade'nin eş-Şeka'iku'n-nu'mâniyye adlı eserlerinde hakkında bilgiler bulunan Hacı Bektaş Veli'nin tarihî şahsiyeti ve Anadolu'ya gelmeden önceki hayatı hakkında Vilayetname'de yer alan menkıbevi bilgiler dışında yeterli bilgi yoktur (Ocak, 1996: 455).

Doğum tarihi bilinmeyen Hacı Bektaş Veli'nin asıl adı Gelibolulu Mustafa'ya göre Muhammed (Yılmaz vd., 2007: 13); Vilayetname'ye göre ise Bektaş olup babası İbrahim-i Sani lakabıyla bilinen Seyyid Muhammed b. Musa Sani'dir. Vilayetname ve diğer kaynaklara göre Hacı Bektaş Veli, baba tarafından Hz. Ali soyuna mensuptur (Coşan, 1982: XXI). XIII. yüzyıldaki Moğol istilası sebebiyle Anadolu'ya göç eden dervişler gibi muhtemelen o da maiyetindeki Türkmenlerle birlikte Anadolu'ya gelmiş ve Sulucakarahöyük'e yerleşmiştir (Ocak, 1996: 455).

Vilayetname'de belirtildiğine göre Sulucakarahöyük'te şeyhi Baba İlyas gibi bir hayat süren Hacı Bektaş-ı Veli, bir Türkmen şeyhi olarak bir taraftan etrafında toplanan halk kitlesine mürşitlik yaparken bir yandan da Müslüman olmayanlarla iyi ilişkiler geliştirip onların Müslümanlaştırılmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Moğolların da Müslümanlığı benimsemeleri için yoğun faaliyetler göstermiş, bu amaçla Anadolu'nun dört bir tarafına halifelerini yollamıştır (Ocak, 1996: 456). Vefat tarihi ile ilgili olarak tarihî kaynaklarda farklı bilgiler olmakla beraber onun 669/1270 yılında öldüğü kabul edilmektedir (Coşan, 1982: XXV; (Yılmaz vd., 2007: 15).

Menkıbevi hayatına göre ise Hacı Bektaş Veli, Hz. Ali soyundandır ve babası altıncı imam Musa Kazım'ın torunlarından Horasan hükümdarı İbrahim-i Sani es-Seyyid Muhammed; annesi ise Nişaburlu bir âlim olan Şeyh Ahmet'in kızı Hatem Hatun'dur. Nişabur'da doğan Hacı Bektaş Veli, burada Ahmet Yesevî'nin talebesi ve halifesi olan Lokman-ı Perende tarafından yetiştirilmiştir. Ahmet Yesevî ile görüşükten sonra onun işaretleriyle Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli, Sulucakarahöyük'e yerleşmiş ve burada birçok halife ve derviş yetiştirerek onları irşat vazifesiyle çeşitli yerlere göndermiş ve burada da vefat etmiştir⁸ (Coşan, 1982: XIX; Yılmaz vd., 2007: 16).

Çeşitli nüshaları⁹ bulunan ve Hacı Bektaş Veli'nin duygu ve düşüncelerinin en iyi biçimde anlaşılmasını sağlayacak olan Makâlât, tasavvufi bir eser olup bir mukaddime ile on bir babdan¹⁰ müteşekkildir. Makâlât'ta Hacı Bektaş Veli, dört kapı ve kırk makamı açıklamıştır. Bu bağlamda kapılar ve bu kapıların her birinde yer alan on makamın neler olduğu birer birer anlatılmıştır. Böylece İslamiyet'in temel prensipleri de ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra eserde, insanlara birtakım konularda öğütler verilmiş, yapılması gereken işler belirtilmiştir. Makâlât'ta her makamda yapılması gereken şeyler anlatıldıktan sonra bunlarla ilgili ayet ve hadislere ya da kelam-ı kibar tarzında sözlere de yer verilmiştir (Yılmaz vd., 2007: 27-36).

⁸ Hacı Bektaş Veli'nin menkıbevi hayatı ile ilgili olarak ayrıca bkz. Köprülü, 2003; Gölpınarlı, 1958.

⁹ Bu nüshalar için bkz. Coşan, 1982: XLIII-LI; Yılmaz vd., 2007: 22-26.

¹⁰ Yılmaz vd.'nin hazırladıkları eserdeki bablar şunlardır: Birinci bab: Her türlü noksan sıfatlardan münezze olan Hak Teâlâ, Adem'i dört türlü nesneden yarattı ve onun evladını da dört bölüğe ayırdı. Bu dört bölüğün her birini dört türlü ibadete bıraktı. İkinci bab: Şeytanın hallerini açıklar. Üçüncü bab: insanın kaç makamda Tanrı'ya ereceğini bildirir. Dördüncü bab: Tarikatın makamlarını beyan eder. Beşinci bab: Marifet makamlarını açıklar. Altıncı bab: Hakikat makamını açıklar. Yedinci bab: Marifetin makamını beyan eder. Sekizinci bab: Tevhidü'l-ârif. Dokuzuncu bab: Âdem sıfatın bildirir.

4. Makâlât'ta Sembolik Dil¹¹

Aslı Arapça olan ve Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli'de Saîd (Molla Sadeddin/Saîd Emre) adlı biri tarafından Türkçeye tercüme edildiği ifade edilen Makâlât'ın günümüze kadar manzun ve mensur pek çok tercümeleri yapılmıştır. Az önce de ifade edildiği üzere eser, esas itibariyle kendisini Müslüman addeden bir kişinin Allah'a ulaşabilmesi ve onunla hemhâl olabilmesi için izlenmesi gereken yolu, geçirilmesi gereken aşamaları ve bu aşamalarda dikkat edilmesi ve yerine getirilmesi gereken hususları ifade eden tasavvuftaki "dört kapı kırk makam" felsefesini anlatmak, aktarmak için kaleme alınmıştır. Bu bağlamda Hacı Bektaş Veli, Makâlât'ta, şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve bunların herbirinin sahip olduğu on makamı izah etmiştir. Bunun yanı sıra toprak, su, ateş ve rüzgar olarak ifade edilen dört unsur ve insanoğlunun bu dört unsurdan "âbidler, zâhidler, ârifler, muhibler" diye belirtilen dört ayrı topluluk hâlinde yaratıldığı bu toplulukların özellikleri ve yapmaları gereken şeyler, şeytan ve şeytanî haller, Hz. Adem'in yaratılışı, insanoğlunun kaç makamda Tanrı'ya ulaşabileceği, ilim ve ilim çeşitleri, ana-baba, âlim, peygamber, şehit, kâfir gibi vasıflara sahip insanların hususiyetleri, ayet, hadis ve kıssalarla desteklenerek, hayattan, yaratılıştan örnekler verilerek, telmihler, iktibaslar yapılarak insanların zihnine nakşedilmeye çalışılmıştır.

Hacı Bektaş Veli, Makâlât'ında, İslamiyet'in kural ve kaidelerini, riayet edilmesi gereken hususları, Müslüman'ın sahip olması gereken vasıfları, yapması gereken fiilleri, Allah'a ulaşma yolunda izlenmesi gereken yolları aktarmış ve bunu yaparken de zaman zaman sembollerden yararlanmışır. Onun Makâlât'ta kullandığı semboller şu şekilde sıralayabiliriz:

Âbidler: Rüzgar

Açgözlülük: Şeytan'ın komutanı/muhalefet etmek

Âdem: Köy

Af: Deniz

Af dilemek: Ka'be'yi tavaf etmek

Ahret: Nimet evi

Aile: Ölümden sonra yolda kalan dost

Akraba: Ölümden sonra yolda kalan dost

Akıl: Sultan/çoban/bekçi/Rahmanî sultan/Tanrı'nın terazisi/nur/ay

Allah'ın rahmeti: Duvar

Allah'ın sözünü işitmeyenler: Hayvan

Amelleri boşa giden insan: Saçılmış zerre

Ana: Kök

Anlayış: Marifetin ikinci giysisi

Ar/haya: Kalbin sağ tarafında bulunan kalenin üçüncü muhafızı/iman bekçisi

Ârifler: Su

Aşk: Allah'ın varlık ateşi/ateş/muhabbet ateşi/Marifetin üçüncü giysisi

Ata: Tohum (Yere ekilince kök olur).

Burun deliği: Mezar

Can: Binek hayvan

Cimrilik: Şeytan'ın komutanı

Cömertlik: Kalbin sağ tarafında bulunan kalenin ikinci muhafızı/iman bekçisi

Din: Meşale/bahçe/bostan

Dünya: Sıkıntı evi

Edep: Kalbin sağ tarafında bulunan kalenin yedinci muhafızı/iman bekçisi

¹¹ İncelemede Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş ve Ali Öztürk'ün birlikte hazırladıkları "Makâlât Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli" adlı eserden yararlanılmıştır.

Erenlerin gönlü: Allah'ın varlık ateşinin ocağı
Geçmiş ömür: Safa
Gök: Örtü
Gönül: Şehir/marifet evi/kuş/Tanrı'nın bakış yeri/Ka'be/Marifet ağacının yeri
Gönül gözü kör insan: Hayvan
Gözyaşı: Irmak/yağmur
Günah: Yabani ot/diken
Hakka kulluk etmek: Safa ile Merve arasında gidip gelmek
Hakkı batıldan ayırmak: Ka'be'de ihram giymek
Hased: Şeytan'ın komutanı
Huysuzluk: Ayı
İbadet: Gerdanlık
İlâhî söz: Lebbeyk
İlham: Marifetin birinci giysisi/mü'min
İlim: Hazine/Kalbin sağ tarafında bulunan kalenin ilk muhafızı/iman bekçisi/yıldız/Marifet ağacının yemişleri/nur
İman: Hazine/koyun/süt/Rahmanî sultanın vekili/bahçe/bostan/Marifet ağacının özü
İman nuru: Kandil
İnatçı insan: Hayvandan daha aşağı mahlûk
İslam: Allah'ın ipi
İyilikler: Ölümden sonra kendisiyle gelen dost
Kahkaha: Şeytan'ın komutanı
Kalan ömür: Merve
Kalbin sağ tarafı: Kale (yedi kale vardır.)
Kemik başları: Dağlar
Keramet: Kaftan
Kızmak: Yılan
Kibir: Şeytan'ın komutanı
Kibirli İnsan: Hayvandan daha aşağı mahlûk
Korku: Kalbin sağ tarafında bulunan kalenin altıncı muhafızı/iman bekçisi/ Marifet ağacının suyu
Kötülükleri nehy: Marifet ağacının budakları
Kullar: Allah'ın kaftanı
Mal: Ölümden sonra evde kalan dost
Marifet: Su/ağaç/nur
Maskaralık: Şeytan'ın komutanı
Minnet bilmemek: Hiçbir şey
Miskinlik: Rahmanî sultanın komutanı
Muhabbet: Marifetin beşinci giysisi
Muhibler: Toprak
Müslümanlık: kaftan
Nefis: Şeytan'ın vekili/düşman
Oyalanmak: Aslan
Öfke: Şeytan'ın komutanı/yılan
Perhizkârlık: Kalbin sağ tarafında bulunan kalenin beşinci muhafızı/iman bekçisi

Pişman olmak: Safa ile Merve arasında gidip gelmek
Rahmet: Su
Veliye ölüm vakti geldiğinde koklatılan çiçek/aşk çiçek: Reyhan gülü
Rıza: Su
Sabır: Kalbin sağ tarafında bulunan kalenin dördüncü muhafızı/iman bekçisi
Şehvet: At
Şevk: Marifetin dördüncü giysisi
Şeytan: İkinci sultan/hırsız/kurt/köpek/düşman
Tasa: Bulut
Ten: Canın bineği
Tevekkül: Marifet ağacının kökü
Tevhid: tohum/ağaç/taç/Marifet ağacının başı
Ümit: Marifet ağacının suyu
Vahdet: Ev
Veliler: Hazine
Vesvese: Kâfir
Yakınlık: Marifet ağacının kökü
Yer: Döşek
Yoldan taşları temizlemek: Batn-ı Arafat'ta taş atmak
Zahidler: Ateş

Görüldüğü üzere Hacı Bektaş Veli, Makâlât'ında, insanoğlunu, Allah'ın sözünü işitmeyen, amelleri boşa giden, gönül gözleri kör olan kimseleri, kullar, muhibler, veliler, zahidler, ârifler gibi insan gruplarını; açgözlülük, cimrilik, cömertlik, edep, günah, haset, kibir, miskinlik, öfke, perhizkârlık gibi durum ve davranışları; ana, ata, aile, akraba, ömür, gözyaşı, mal, ten gibi dünyevî somut kavramlarla akıl, anlayış, ar/haya, aşk, can, korku, nefis gibi soyut kavramları; birtakım duygu ve düşünceleri; din, İslam, Müslümanlık gibi kurumları ve yine Allah ve metafizik âlemle ilgili çeşitli kavramları sembollerle ifade ederek somutlaştırmaya çalışmış ve böylece muhatabının/muhataplarının anlayış ve algılayış seviyesine uygun hâle getirilmiştir. O, bunu yaparken de benzetmelerden yararlanmışır.

Hacı Bektaş Veli, Makâlât'ta, mücerret kavramlarla beraber yer, ten, ata, ana, âdem gibi kimi somut kavramları da sembolleştirmiştir. O, bu sembolleştirmelerinde, sembolle sembolize edilen şey arasındaki ilgi bağına açıklayıp izah ederek de sembollerin eseri okuyanın ya da dinleyeninin zihninde yerleşmesine, mantıksal bir zemine oturmasına ve onların anlatmaya çalıştığı şeyin daha iyi algılanıp anlaşılmasına vesile olmuştur.

Makâlât'ta Hacı Bektaş Veli, akıl, aşk, âdem, ârif, can, dünya, gönül, kibir, ar/haya, korku, mal, nefis, zahid, vahdet, rahmet, tevhit, şehvet, ten, edep, âbid gibi hem Dinî-Tasavvufî edebiyatta hem de Alevî-Bektaşî edebiyat geleneğinde karşımıza çıkan kavramların yanı sıra aile, akraba, ana, ata, geçen ömür, kalan ömür, Hakka kulluk etmek, hakkı batıldan ayırmak, yoldan taşları temizlemek, maskaralık, ölüm vakti koklatılan çiçek gibi kavramları da sembolleştirmiştir.

SONUÇ

Bütün dinler, tüm inanç sistemleri, muhataplarına hitap ederken anlaşılması zor, derin anlamlar içeren hususları kolay bir şekilde aktarabilmek, bunların anlaşılıp özümsemesini sağlayabilmek için sembollerden faydalanmıştır. İslamiyet'te sembolik dilin ise Kur'an-ı Kerim ile başladığı söylenebilir. Kur'an-ı Kerim'in İbrahim sûresi 24. ve 25. ayetlerinde "Görmedin mi ki Allah nasıl bir misal getirdi? Güzel bir söz, kökü (toprakta) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. (O ağaç) rabbinizin izniyle

her zaman yemişlerini verir. Allah hatırlayıp öğüt almaları için insanlara böyle misaller getirir.” (Yazır, 2000: 257-258) şeklinde ifade edildiği gibi Kur’an-ı Kerim’in birçok sure ve ayeti semboller içerir ve bunun sebebi de bizzat Allah tarafından ayette belirtildiği üzere insanların hatırlayıp idrak etmeleri ve öğüt almaları olarak ifade edilir.

Makâlât’ta, Ahmet Yesevî’nin Divan-ı Hikmet’inde, Yunus Emre’nin Divan’ında, Mevlana’nın Mesnevîsi’nde olduğu gibi insanları doğruya, iyiye ve güzele yöneltmeye çalışan, Allah indinde tek din olan İslamiyet’in esaslarını, kural ve kaidelerini anlatmaya çalışan Hacı Bektaş Veli, yer yer sembollerden yararlanmıştı. Bu çerçevede o, insanı, insanoğlunu, çeşitli insan topluluklarını, kimi dünyevî somut kavramlarla soyut kavramları, birtakım duygu ve düşünceleri, kurumları, Allah ve metafizik âlemlerle ilgili çeşitli kavramları sembolleştirerek bunları insanların daha kolay bir biçimde kavramalarını sağlamaya çalışmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere Hacı Bektaş Veli, Makâlât’ta, hem Dinî-Tasavvufî edebiyatta hem de Alevî-Bektaşî edebiyat geleneğinde karşımıza çıkan kavramların yanı sıra aile, akraba, ana, ata, geçen ömür, kalan ömür, Allah’ın rahmeti, Hakka kulluk etmek, hakkı batıldan ayırmak, yoldan taşları temizlemek, açgözlülük, maskaralık, ölüm vakti koklatılan çiçek gibi kavramları da sembolleştirmiş ve kendine özgü bir sembolik dil de oluşturmuştur.

Dinî-tasavvufî hayatta ve bu hayatın ifadesi olan Dinî-Tasavvufî edebiyatta sembollerin oluşmasında ve yerleşmesinde Kur’an-Kerimle onun gösterdiği hayatı yaşama arzusunda olan ve onun sembolik dilinden etkilenen mutasavvıfların büyük bir rolü olmuştur. Anadolu’da XIII. yüzyılda teşekkül etmeye başlayan Dinî-Tasavvufî edebiyatın sembolik dili de şüphesiz ki bu sufilerin sembolik dilinin bir devamıdır. Ancak Anadolu Dinî-Tasavvufî edebiyatının bu sekiz yüz yıllık zaman dilimi içerisinde yetiştirdiği temsilciler vasıtasıyla kendine özgü orijinal bir sembolik dil geliştirmemiş olmasını düşünmek ve söylemek de mümkün değildir. Dolayısıyla Anadolu’da Mevlana, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli önderliğinde başlayan dinî tasavvufî edebiyatın ve bu edebiyat geleneğinin sonraki temsilcilerinin eserleri XIII. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar semboller bağlamında ele alınıp incelenerek Anadolu’da teşekkül edip gelişen Dinî-Tasavvufî edebiyatın sembolik dili ortaya konulabilir ve bir Dinî-Tasavvufî semboller sözlüğü hazırlanabilir. Bu çerçevede Dinî-Tasavvufî edebiyatın ortak sembolik dili ve bu sembolik dilin oluşumunda mutasavvıfların katkılarının derecesi, mutasavvıfların farklı sembollere yönelme ve farklı semboller yaratma eğilimleri, kavramların sembolleştirilmesinde görülen benzerlikler ve farklılıklar da böylece ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

- Abul, L. L. (2017). Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inde Sembolik Dil, *Diyanet İlmî Dergi*, 53(1), 155-177.
- Akarpınar, R. B. (2004). Sûfî Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi Hakkında Bir Deneme, *Türkbilig*, (7), 3-19.
- Aras, H. (2011). *Dünya Dinlerinde Merkez Sembolizmi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Atasağun, G. (1996). *İlahî Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da) Dini Semboller*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Atasağun, G. (1997). Sembol ve Sembolizm, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (7), 369-387.
- Aydeniz, H. (2011). Dinî Semboller, Sembolün Anlam Kaybı ve Etkilerine Gelenekselci Bir Yaklaşım (René Guénon Örneği), *Ekev Akademi Dergisi*, 15(48), 75-90.
- Büyükcünal, Z. (2014). *Mevlana'nın Tasavvuf Felsefesinde Sembolizm*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Ceyhan, S. (2007). Tasavvufta Remiz, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (34), 558-560.
- Coşan, E. (1982) *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât*, Ankara: Seha Neşriyat.
- Çağlar, B. (2008). *Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Demirel, Ş. (2012). Sembol, Sembolik Dil ve Bu Bağlamda Mesnevî'nin İlk 18 Beytindeki Sembolik Unsurlar, *Turkish Studies*, 7(3), 915-947.
- Durand, G. (1998). *Sembolik İmgelem*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Durmuş, İ. (2007). Remiz, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (34), 556-558.
- Eliade, M. (1992). *İmgeler Simgeler*, Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2003). Dinlerdeki Sembollerin Araştırılması Konusunda Metodolojik Düşünceler, Mehmet Aydın (Ed.), *Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri*, (s. 103-127), Konya: Din Bilimleri Yayınları.
- Fromm, E. (1992). *Rüyalar, Masallar, Mitoslar (Sembol Dilinin Çözümlemesi)*, (Çev.) Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten, İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Gölpınarlı, A. (1958). *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, "Vilâyet-nâme", İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Hamidullah, M. (1995). İslam'da Sembol, (Çev.) İsmail Yakıt, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 329-308.
- Kılıç, S. (1995). *İslam'da Sembolik Dil*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kızıl, H. (2018). Dinî Sembolizm Üzerine, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX(20), 327-351.
- Koç, T. (2012). *Din Dili*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Köprülü, M. F. (2003). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2009). *Türk Edebiyat Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mardin, Ş. (2012). *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1996). Hacı Bektaş-ı Velî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (14), 455-458.
- Perşembe, E. (1998). Dinde Sembolün Fonksiyonu ve İslam'da Sembolik Değerlerin Bugünü, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (10), 89-101.
- Schimmel, A. (1954). Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3-4), 67-73.
- Şahinler, N. (1995). *Kur'an'da Sembolik Anlatım*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Tdk Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Tillich, P. (2000). İmanın Sembolleri, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9(9), 767-774.
- Tokat, L. (2004). *Dinde Sembolizm*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Tokat, L. (2009). Dinin Sembolik Dili, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 75-98.
- Turan, M. (2006). *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Sembol, (C.7, ss. 509-514), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kardaş, R. (1980). Sembol, *Türk Ansiklopedisi*, (C.XXVIII, ss. 417-418), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Uluç, T. (2005). *İbn-i Arabî'de Mistik Sembolizm*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Watt, M. (2016). *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, (Çev.) Turan Koç, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Yakıt, İ. (2002). *Çıktım Erik Dalına*, Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Yavuz, Ö. F. (2006). Kur'an'daki Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(1-2), 39-68.
- Yazır, E. M. H. (2000). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, (Yay. Haz.) Ali Arslan, Cengiz Yağcı, İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Yeni Türk Ansiklopedisi* (1985). Sembol, (C.9, ss. 3495), İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yılmaz, A., Akkuş, M., Öztürk, A. (2007). *Makâlât Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

Hacı Bektaş Veli is one of the three important figures of the 13th century which Köprülü describes as "a century of depression and transition". Hacı Bektaş Veli, who played an important role in the shaping of the religious-mystical life of Anatolia and the Turkification of this geography, was accepted as the founder of the Bektashi sect, which was formed after him and influenced large masses of people. Hacı Bektaş Veli, who played an important role in the shaping of the religious-mystical life of Anatolia and the Turkification of this geography, was accepted as the founder of the Bektashi sect, which was formed after him and influenced large masses of people. Makâlât, which has various copies and will provide the best understanding of Hacı Bektaş Veli's feelings and thoughts, is a mystical work, and it is essentially a sufistic work that covers the path to be followed in order for a person who considers himself to be a Muslim to reach Allah and to be in harmony with Him, the stages that must be passed, and the steps to be taken in these stages. It has been written to explain and convey the philosophy of "the four gates and the forty maqams" in Sufism, which expresses the points that need to be paid attention to and fulfilled. In this study, the symbols used by Hacı Bektaş Veli in this work have been tried to be determined and interpreted based on this.

Methodology

In this study, firstly, a literature review was made. For this purpose, books, articles, theses related to symbol/symbolism, symbolism in religion, symbolism in Islam, Hacı Bektaş Veli and Makâlât have been scanned and labeled, and the symbols in Makâlât have been identified. The labeled information was classified under headings in accordance with the plan of the article, and then the related sections were written from this information and the symbols determined.

Findings

Many translations of verse and prose have been made up to the present day of the article, which is originally in Arabic and is said to have been translated into Turkish by a man named Saîd (Molla Sadeddin/Saîd Emre) in Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli. The work was originally written to explain and convey the philosophy of "the four gates and the forty maqams" in Sufism, which expresses the path to be followed, the stages to be passed and the points to be paid attention and fulfilled at these stages in order for a person who considers himself a Muslim to reach Allah and be in touch with Him.

In this context, Hacı Bektaş Veli explained in Makâlât ingenuity, sharia, sect, truth and the ten positions each of them had. In addition, the four elements expressed as earth, water, fire and wind, and the characteristics of these communities, in which human beings were created into four different communities, called "abids, ascetics, wise men, muhibs", and what they should do, devil and demonic states, the creation of Hz. Adam, in how many maqams human beings can reach Allah, knowledge and types of knowledge, the characteristics of people with qualities such as parents, scholars, prophets, martyrs, unbelievers supported by verses, hadiths and stories have been tried to be engraved in people's minds, by giving examples from life and creation and making quotations and references.

In his Makâlât, Hacı Bektaş Veli conveyed the rules and principles of Islam, the issues that should be followed, the qualities that a Muslim should have, the actions that he should do, the ways to reach Allah, and he used symbols from time to time while doing this.

In his Makâlât, Hacı Bektaş Veli includes human beings, people who do not hear the word of Allah, whose deeds are in vain, whose heart eyes are blind, and human groups such as servants, philanthropists, guardians, ascetics, and savants; states and behaviors such as greed, stinginess, generosity, decency, sin, envy, arrogance, sloth, anger, abstinence; earthly concrete concepts such as mother, ancestor, family, relative, life, tears, property, skin, and abstract concepts such as mind, understanding, happiness, love, soul, fear, and nafs; certain feelings and thoughts; tried to embody institutions such as religion, Islam, Islam and various concepts related to Allah and the metaphysical realm by expressing them with

symbols, thus making it suitable for the understanding and perception level of the addressee(s). He also made use of similes while doing this.

In Makâlât, Hacı Bektaş Veli symbolized some concrete concepts such as earth, skin, ancestor, mother, and man along with abstract concepts. In these symbolizations, by explaining and explaining the relation of interest between the symbol and the thing symbolized, he helped the symbols to settle in the mind of the reader or listener, to sit on a logical ground, and to be better perceived and to be understood what they are trying to convey.

In Makâlât, Hacı Bektaş Veli symbolizes the concepts that appear in both religious-mystical literature and in the tradition of Alevi-Bektashi literature such as intellect, love, man, wise, soul, world, heart, arrogance, pride, fear, property, soul, asceticism, unity, mercy, unity, lust, skin, decency, worship as well as concepts such as family, relatives, mother, ancestor, life passed, life left, worshipping the truth, separating the truth from the superstition, clearing the stones from the road, charade and the rose of basil.

Conclusion and Discussion

All religions, all belief systems, while addressing their interlocutors, have benefited from symbols in order to easily convey matters that are difficult to understand and contain deep meanings, and to ensure that these are understood and assimilated. It can be said that the symbolic language in Islam started with the Qur'an. As stated in the 24th and 25th verses of the Qur'an Surah Ibrahim, many suras and verses of the Qur'an contain symbols, and the reason for this is that people remember, comprehend and take advice as stated in the verse by Allah Himself.

As in Makâlât, Ahmet Yesevi's Divan-ı Wisdom, Yunus Emre's Divan, Mevlana's Mesnevi, Hacı Bektaş Veli, who tries to direct people to the truth, good and beautiful and who tried to explain the rules and principles of Islam which is the only religion in the sight of Allah, used symbols from time to time. In this framework, he tried to make people understand them more easily by symbolizing human beings, various human communities, some earthly concrete concepts and abstract concepts, some feelings and thoughts, institutions, various concepts related to Allah and the metaphysical realm. In addition to the concepts that appear in both Religious-Mystical literature and Alevi-Bektashi literature tradition, in Makâlât, Hacı Bektaş Veli symbolized concepts such as family, relatives, mother, ancestor, the life that has passed, the remaining life, the mercy of Allah, the worship to Allah, the separation of the truth from the superstition clearing the stones from the road, greed, charade, basil rose and created a unique symbolic language.

Sufis, who wanted to live the life shown by the Qur'an-Karim and were influenced by its symbolic language, had a great role in the formation and settlement of symbols in religious-mystical life and in Religious-Sufi literature, which is the expression of this life. The symbolic language of the Religious-Sufi literature, which began to form in the XIII century in Anatolia, is undoubtedly a continuation of the symbolic language of these Sufis. However, it is not possible to think and say that Anatolian Religious-Sufi literature did not develop a unique, original symbolic language through the representatives it raised in this eight-hundred-year period. Therefore, the religious mystical literature that started in Anatolia under the leadership of Mevlana, Yunus Emre and Hacı Bektaş Veli and the works of later representatives of this literary tradition can be analyzed in the context of symbols from the XIII to the XXI century, the symbolic language of the Religious-Mystical literature, which was formed and developed in Anatolia, can be put forward and a Dictionary of Religious-Mystical symbols can be prepared. In this context, the common symbolic language of Religious-Sufi literature and the degree of contribution of mystics in the formation of this symbolic language, the tendency of mystics to turn to and create different symbols, the similarities and differences seen in the symbolization of concepts can be revealed in this way.